

Інга ЄГОРОВА,

orcid.org/0000-0001-8070-9455

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри педагогіки та освітнього менеджменту імені Богдана Ступарика
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(Івано-Франківськ, Україна) *inha.yehorova@pnu.edu.ua*

Олександр САВЧУК,

orcid.org/0009-0001-2505-5935

аспірант кафедри педагогіки та освітнього менеджменту імені Богдана Ступарика
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(Івано-Франківськ, Україна) *oleksandr.savchuk.23a@pnu.edu.ua*

Наталія САЛИГА,

orcid.org/0000-0001-6097-9669

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри педагогіки та освітнього менеджменту імені Богдана Ступарика
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(Івано-Франківськ, Україна) *nataliia.salyha@pnu.edu.ua*

РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ СТУДЕНТІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ СУЧАСНОГО ЗВО

Стаття присвячена аналізу критичного мислення, як психолого-педагогічної категорії. У роботі здійснено порівняльний аналіз поглядів відомих вітчизняних та зарубіжних вчених на досліджувану проблему. Основною метою цього дослідження є розкриття сутності поняття «критичне мислення» та з'ясування особливостей його розвитку у студентів в освітньому процесі сучасного закладу вищої освіти.

У статті уточнюється зміст понять «критика», «мислення», їх місце в системі загальних компетентностей особистості. Критичне мислення розглядається як необхідна складова сучасної освіти, як вид інтелектуальної діяльності особистості що спрямована на розуміння та осмислення отриманої інформації. Будучи особливою формою мислення, власне критичне мислення має свою цілеспрямованість, що зумовлена збіраною доказовою базою, роз'ясненням, пошуком альтернативних ефективних шляхів вирішення проблеми та проявляється як якість особистості, що включає в себе такі операції, як аналіз синтез, абстрагування, узагальнення, конкретизацію, оцінку, саморегуляцію, вміння інтерпретувати.

У роботі доведено, що розвиток критичного мислення студентів ЗВО тісно пов'язаний з індивідуальною траєкторією формування характеристик даного виду мислення. У процесі використання в освітньому просторі сучасного ЗВО нових інформаційних та інноваційних педагогічних технологій, методів навчання стало можливим змінити всю парадигму викладання-учіння.

На основі теоретичного аналізу зроблено висновок, що розвиток критичного мислення це постійний процес, який потребує часу і зусиль як самого студента ЗВО так і викладачів. Студент повинен бути готовий до вирішення складних задач в сучасних умовах невизначеності та до прийняття продуманих рішень у його майбутній професійній діяльності. Звідси становлення особистості молодої людини, яке зумовлене розвитком критичного мислення сприятиме не тільки механічному засвоєнню норм загальнолюдських моральних цінностей, але й їх розумінню та прийняттю, що у результаті і є фундаментом у формуванні гармонійної цілісної, стійкої до маніпуляцій особистості. Саме тому розвиток критичного мислення повинен стати стратегічним завданням безперервної освіти сучасної людини.

Ключові слова: критичне мислення, розвиток критичного мислення, заклад вищої освіти, студенти ЗВО, методи розвитку критичного мислення.

Inha YEHOVA,

orcid.org/0000-0001-8070-9455

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Pedagogy

and Educational Management Department named after Bohdan Stuparyk

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

(Ivano-Frankivsk, Ukraine) *inha.yehorova@pnu.edu.ua*

Oleksandr SAVCHUK,

orcid.org/0009-0001-2505-5935

PhD student at the Pedagogy

and Educational Management Department named after Bohdan Stuparyk

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

(Ivano-Frankivsk, Ukraine) oleksandr.savchuk.23a@pnu.edu.ua

Natalia SALYGA,

orcid.org/0000-0001-6097-9669

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Pedagogy

and Educational Management Department named after Bohdan Stuparyk

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

(Ivano-Frankivsk, Ukraine) nataliia.salyha@pnu.edu.ua

DEVELOPMENT OF CRITICAL THINKING OF STUDENTS IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF A MODERN HIGHER EDUCATION INSTITUTION

The article is devoted to the analysis of critical thinking as a psychological and pedagogical category. The paper provides a comparative analysis of the views of well-known domestic and foreign scholars on the problem under study. The main purpose of this study is to reveal the essence of the concept of 'critical thinking' and to clarify the peculiarities of its development in students in the educational process of a modern higher education institution.

The article clarifies the content of the concepts of 'criticism', 'thinking', their place in the system of general competences of a personality. Critical thinking is seen as a necessary component of modern education, as a type of intellectual activity of a personality aimed at understanding and comprehending the information received. As a special form of thinking, critical thinking itself has its own purposefulness, which is determined by the collected evidence base, explanation, search for alternative effective ways to solve the problem and manifests itself as a personality quality that includes such operations as analysis, synthesis, abstraction, generalization, specification, evaluation, self-regulation, and the ability to interpret.

This article proves that the development of critical thinking of university students is closely related to the individual trajectory of forming the characteristics of this type of thinking. In the process of using new information and innovative pedagogical technologies and teaching methods in the educational space of a modern higher education institution, it became possible to change the entire teaching-learning paradigm.

Based on the theoretical analysis, it is concluded that the development of critical thinking is an ongoing process that requires time and effort from both the university student and teachers. The student should be prepared to solve complex problems in today's uncertain environment and to make informed decisions in his/her future professional activity. Hence, the formation of a young person's personality, which is conditioned by the development of critical thinking, will contribute not only to the mechanical assimilation of the norms of universal moral values, but also to their understanding and acceptance, which as a result is the foundation for the formation of a harmonious, holistic personality that is resistant to manipulation. That is why the development of critical thinking should become a strategic task of the continuous education of a modern person.

Key words: *critical thinking, development of critical thinking, higher education institution, students of higher education institutions, methods of critical thinking development.*

Постановка проблеми. В умовах широко-масштабної війни в Україні формування критичного мислення у студентів ЗВО стає однією із найважливіших стратегічних задач сучасної вищої школи. Нестабільність в країні (соціально-політична, економічна, гуманітарно-безпекова тощо), спричинена російською агресією, відображається і у діяльності всієї системи освіти. Змінюються вимоги до здобувачів освіти, адже сьогодні, окрім фахових знань вони повинні володіти новим професійним мисленням, високою мобільністю, компетентністю та вмінням працювати в команді. Всі

ці вимоги, передовсім пов'язані з необхідністю формування та розвитку критичного мислення студентів ЗВО, що являється і невід'ємною складовою їх професійної компетентності. Крім того, жорстокі реалії сьогодення зміщують акцент саме на необхідність розвитку критичного мислення ще й тому, що у період війни обсяг інформації, включаючи фейкові новини та дезінформацію, що надходить із найрізноманітніших інтернет-потоків, значно зростає. І саме критичне мислення допомагає студентам відокремлювати правдиву інформацію від неправдивої, аналізувати джерела та

перевіряти факти. Критичне осмислення інформації, що надходить ззовні служить потужним захистом від спроб маніпулювання особистістю. Адже критично мисляча людина скептично ставиться до лжобі, навіть найбільш витонченої пропаганди. Ось чому розвиток критичного мислення, особливо в умовах протистояння російській агресії, можна вважати і питанням національної безпеки нашої держави.

Навчання мислити критично може суттєво покращити якість аналізу та прийняття рішень, підвищити упевненість у цих рішеннях. Звідси критичне мислення пов'язане із значно вищим рівнем соціальної відповідальності та морального усвідомлення особистості.

Аналіз досліджень. По суті, власне критичне мислення не варто вважати чимось новітнім, модерним. Вважається, що воно бере свій початок із сократівського метода філософствування – маевтики. Саме давньогрецький філософ Сократ у своїх бесідах з учнями закликав до пошуку переконливих доказів, аналізу базових концепцій, відмови від посилення на авторитети як на визначальний аргумент у науковій суперечці. Під час своїх занять Сократ не ділився істиною, а лише допомагав співбесідникові самому досягнути її. Тому критично мисляча людина у діалогах Сократа, кидає виклик непідтвердженим фактам, концентрується на ключових поняттях та детально їх аналізує (Левківський, 2011: 16). І сьогодні у педагогіці широко застосовуються ці давні методи проблемного викладу навчального матеріалу (сократична чи сократівська бесіда, евристичний метод тощо).

Сучасне осмислення дефініції «критичне мислення» пов'язане з іменами американського соціолога Вільяма Самнера (W.G.Sumner) та психолога Е. М. Глейзера (E. M. Glaser) (Glaser, 1941). В. Самнер вперше ще на початку ХХ століття у своїй праці «Folkways: A Study of the Sociological Importance of Usages, Manners, Customs, Mores, and Morals» (Sumner, 1906) звернув увагу на звичку мислити критично. А у 1941 році Е.М. Глейзер формулює ідею критичного мислення, яка згодом і лягла в основу відомого теста по оцінці критичного мислення «Watson-Glaser Critical Thinking Appraisal» (Watson-Glaser, 2024).

Здатність мислити критично тут розглядається у трьох аспектах: 1) вдумливе ставлення до проблем та питань у межах власного досвіду та компетентності; 2) знання методів логічного дослідження та роздумів; 3) певні навички застосування цих методів на практиці (Тестова практика Watson Glaser, 2024).

Аналіз джерельної бази сучасних закордонних теорій стосовно критичного мислення дозволяє стверджувати, що понятійне поле цієї дефініції продовжує розширюватися. Сьогодні під критичним мисленням розуміють і особливий тип свідомості, і специфічну інтелектуальну здатність та природні задатки, і спеціальні навички тощо. Так Р. Х. Джонсон, Р. Косгров розглядають критичне мислення як особливий вид розумової діяльності, що дозволяє людині винести здорове судження щодо запропонованої точки зору чи до моделі поведінки (Cosgrove, 2011). Американська психологиня Дайан Халперн (D. F. Halpern), під критичним мисленням розуміє використання когнітивних технік або стратегій, що передбачають спробу досягти бажаного результату мислити раціонально та цілеспрямовано (Halpern, 1998). Кіт Становіч (Keith E. Stanovich) та Річард Вест (Richard F. West) наголошують, що критичне мислення це те, що тести інтелекту не здатні адекватно виміряти та вважають, що критичне мислення та інтелект є роздільними конструктами (Stanovich, West, 2008).

Наукові пошуки вітчизняного дослідника критичного мислення С. О. Терно дозволили характеризувати критичне мислення як «наукове мислення, суть якого полягає в ухваленні ретельно обміркованих та зважених рішень стосовно довіри до будь-якого твердження: чи мусимо ми його сприйняти, чи відкинути або відкласти, а також ступінь упевненості, з яким ми це робимо» (Терно, 2009: 5). О. Пометун та Г. Гупан, аналізуючи критичне мислення з точки зору дидактики, розглядають його як: «окремий тип мислення, який характеризується активністю, цілеспрямованістю, самостійністю, дисциплінованістю та рефлексивністю і передбачає розвиток у процесі навчання здатності людини: визначати проблеми, аналізувати, синтезувати, оцінювати інформацію з будь-яких джерел, висувати альтернативи й оцінювати їх, обирати спосіб розв'язання проблеми чи власну позицію щодо неї, обґрунтовувати свою точку зору, робити свідомий вибір і діяти (Пометун, Гупан, 2021: 20).

Мета статті – розкрити сутність поняття «критичне мислення» та прослідкувати особливості його розвитку у студентів сучасного ЗВО.

Виклад основного матеріалу. Для розуміння суті категорії «критичне мислення» вважаємо за необхідне спочатку проаналізувати його складові, а саме «мислення» та «критика». Сучасні вітчизняні науковці тлумачать мислення як «вид пізнання» (Варій, 2009: 377), «узагальнене та опосередковане пізнання світу в процесі практич-

ної і теоретичної діяльності індивіда, засіб творчості особистості» (М'ясоїд, 2004: 299); «процес опосередкованого й узагальненого відображення людиною предметів та явищ об'єктивної дійсності в їх істотних зв'язках і відношеннях» (Ткаченко, 2015: 107). Наведені твердження вказують на те, що хоча і повсякденна рутинна діяльність людини регулюється різними видами мислення, однак усвідомлення істотності, логічності та об'єктивності є визначальним, а «критичність та самостійність – здатність об'єктивно оцінювати позитивні та негативні аспекти явища, не покладаючись на думку інших людей, залежать від життєвого досвіду людини, багатства та глибини знань, рівня пізнавальної активності та мотивації» (Дуткевич, 2016: 203). Уміння самостійно вирішувати мислительні задачі раціональними способами характеризують гнучкість, самостійність, глибину, широту та послідовність мислення. І саме всі ці характеристики мислення розвиваються у процесі цілеспрямованого навчання та потребують постійного вправлення. Ось чому для розвитку гармонійної особистості навчання повинно бути спрямоване на формування уміння визначати мету своєї діяльності, самостійно знаходити інформацію, застосовувати мислительні операції (аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, узагальнення тощо) для досягнення поставленої мети, нести відповідальність за свою навчальну діяльність, робити власні висновки стосовно певної проблеми. Ці показники діяльності характеризують здатність особистості брати під сумнів інформацію, що надходить, аналізувати її та давати свою оцінку об'єкту, який вивчається-досліджується, іншими словами – залучати до роботи критичне мислення. Звідси, узагальнивши все вищесказане під мисленням будемо розуміти пізнавальний процес відображення дійсності в поняттях судженнях, а також здатність людини розмірковувати, результатом чого буде сформульоване поняття, судження, ідея тощо.

Розглядаючи другу складову нашого базового поняття варто звернутися до «Великого тлумачного словника української мови», де дається визначення слів «критика» та «критичний». Отже, критика (гр. *kritike* – розгляд, обговорення певного предмета, явища, вчинка) це «розгляд і оцінка когось, чогось із метою виявлення та усунення вад, хиб», а критичний «ґрунтується на науковій перевірці правдивості, правильності чого-небудь... здатний виявляти та оцінювати позитивне й негативне в кому-, чому-небудь; вимогливий» (Бусел, 2005: 588). Звідси критику та критичний ми

будемо розглядати як метод пізнання, спрямований на аналіз змісту висловлювання чи позиції.

Д. Халперн у своїх фундаментальних працях «Психологія критичного мислення» (Sternberg, Halpern, 2007) та «Думка і знання: вступ до критичного мислення» (Halpern, 2014) визначає критичне мислення як творче. Автор розкриває суть критичного мислення з точки зору розвитку уміння та навичок людини вирішувати завдання. Цю діяльність Д. Халперн розділяє на певні стадії, як то: підготовка до ознайомлення, вироблення рішення, прийняття рішення і його оцінка, інкубація. Вчена пропонує не тільки один єдиний варіант вирішення як життєвих, так і професійних задач – а безліч стратегій їх вирішення. Ідеї запропонованого Д. Халперн підходу можна порівняти з ідеями розвивального навчання, оскільки обидва процеси вчать раціонально мислити.

Будучи визнаним дослідником у сфері розвитку критичного мислення, Д. Халперн зазначає, що вживання цього терміну слід застосовувати виважено: «Термін «критичне мислення» стосується використання тих когнітивних навичок або стратегій, які збільшують імовірність бажаного результату. Критичне мислення є цілеспрямованим, обґрунтованим та орієнтованим на мету. Це той вид мислення, що залучається для вирішення проблем, формулювання висновків, обчислення ймовірностей та прийняття рішень. Критично мислячі люди використовують ці навички відповідним чином, без підказок, і зазвичай свідомо, у різноманітних ситуаціях» (Sternberg, Halpern, 2007: 450-451). Нам у нашому дослідженні особливо важливими видаються виділені автором якості, які притаманні критично мислячій особистості. Д. Халперн визначає та дає характеристику шістьом основним якостям, таким як: готовність до планування, гнучкість, наполегливість, готовність виправляти свої помилки, усвідомлення та вміння знаходити компромісні рішення (Halpern, 2014). Отож розглянемо більш детально ці якості.

1. Готовність до планування, передбачає важливість та необхідність правильно і послідовно упорядковувати, виструнчувати та викладати власні думки, конструювати та вибудовувати послідовність викладу та впевнено і доказово виражати власну думку.

2. Гнучкість стає надзвичайно важливою якістю сучасної людини. Вона передбачає готовність особистості до розгляду нових, інших варіантів, передбачає здатність почути та прийняти іншу точку зору, здатність коригувати чи піддавати змінам свої погляди, готовність мислити по новому.

3. У процесі виховання такої якості як наполегливість у досягненні мети, особистість готуватиме себе до вирішення практичних завдань, що вимагають великих зусиль і, тим самим, спроможна буде досягти найвищих результатів.

4. Готовність виправляти свої помилки чи недоліки – ця якість, що притаманна особистості із розвиненим критичним мисленням, дозволяє їй адекватно сприймати власні помилки, визнавати їх, виявляти непродуктивні рішення, потім робити правильні висновки і рухатися далі.

5. Усвідомлення як якість критично мислячої особистості, передбачає можливість спостерігати за власними діями в процесі мислительної діяльності та спостерігати за ходом своїх роздумів.

6. Пошук компромісних рішень являє собою уміння власне відшукувати рішення, здатність вибрати альтернативу та уміти сформулювати її так, щоб вона була сприйнята іншими та влаштуувала думку більшості.

Особливу роль у процесі розвитку критичного мислення виконує практична діяльність людини. Завдяки особистому досвіду ми аналізуємо отриману інформацію, оцінюємо її. Тому можна вважати, що тут мислення виступає у якості як оціночного так і рефлексивного аспектів. Іншими словами, це відкрите мислення, що не приймає догм та розвивається шляхом нашарування нової інформації на життєвий досвід.

Якщо критичне мислення у особистості розвинене слабо, то вона, зазвичай, відчуває труднощі у тому, щоб мислити самостійно. У цьому випадку особистість не здатна оцінити ступінь достовірності доказів та зрозуміти, коли її вводять в оману. Такі люди не можуть самостійно та раціонально вирішувати власні проблеми, тобто не здатні ефективно використовувати свій інтелектуальний потенціал. Однак, варто наголосити, що розвиток критичного мислення не є визначальною чи кінцевою метою навчання, а виступає його сталим компонентом. Головними особливостями процесу розвитку критичного мислення у здобувачів освіти є їх самостійна навчальна діяльність. Адже критичне осмислення проблеми передбачає вихід за межі запропонованої інформації, її розгляд з різних точок зору, виявлення нових характеристик об'єкта чи явища а також аргументація власних думок, що підтверджує достовірність викладеного матеріалу. Тут критичне мислення виступає для здобувачів освіти у ролі помічника не тільки у пізнавальній діяльності, але і у повсякденному житті. Для молодого покоління, що здобуває освіту, критичне ставлення до інформації можна інтерпретувати як дослідження різноманітних відомостей,

що поступають звідусіль з метою визначення їх достовірності, логічності та моральної коректності. Тут суть критичного ставлення до інформації полягає в тому, що суб'єкт навчання зустрівшись із невідомими даними, повинен здійснити особливий алгоритм дій: по-перше – оцінити авторитетність джерела інформації, його науковий статус; по друге – визначити тип інформаційного змісту повідомлення; по третє – оцінити інформацію з точки зору відповідності нормам суспільної моралі.

Р. Пол та Л. Елдер (Elder, Paul, 2018) зазначають, що ідея критичного мислення включає в себе кілька вимірів, а саме: інтелектуальний (логіка, свідомість); психологічний (самосвідомість, співпереживання); соціологічний (соціо-історичний контекст); етичний (застосування моральних норм); філософський або онтологічний (сенс природи людини та її існування). Відповідно вчені пропонують власний підхід до того, як розвивати критичне мислення і розробляють схему «Етапи розвитку критичного мислення» (Stages of Critical Thinking Development). Шість сходинок розвитку критичного мислення відображають еволюційний процес того, як із недосвідченого отримувача інформації формується високоінтелектуальна моральна особистість, здатна мислити критично: «1. Нерефлексивний мислитель (Ми не усвідомлюємо значних проблем у нашому мисленні). 2. Виклик Мислитель (Ми стикаємося зі значними проблемами у нашому мисленні); 3. Мислитель-початківець (Ми намагаємося покращити процес мислення, але без систематичної практики); 4. Практикуючий мислитель (Ми систематично практикуємо і отримуємо відповідно аванс); 5. Просунутий мислитель (Ми прагнемо постійно практикувати і починаємо інтерналізувати інтелектуальні якості); 6. Досконалий мислитель (Інтелектуальні здібності і чесноти мають стати другою натурою у нашому житті)» (Elder, Paul, 2018: 20).

Розвиток критичного мислення студентів ЗВО тісно пов'язаний з індивідуальною траєкторією формування характеристик даного виду мислення (рефлексивність, саморегуляція, аналіз, синтез і т. д.). Проте рівень розвитку цих характеристик детермінований індивідуальним пізнавальним стилем конкретної особистості.

Для критичного мислення характерним є переконання у тому, що інформація є вихідним, а не кінцевим пунктом роздумів. Сама ж інформація включає в себе різноманітні факти, ідеї, теорії тощо, і тут важливим є те, що кожен новий факт підлягає критичному осмисленню. Для критично

мислячої людини визначальним є те, що вона:

- 1) бачить і усвідомлює невідповідність висловлювання думки чи поведінки іншої людини загальноприйнятими поглядами, нормам поведінки чи власному уявленню про них (етичний аспект);
- 2) усвідомлює істинність чи хибність теорії, тверджень, нелогічність висловлювань та відповідно реагує на них (логічний аспект);
- 3) вміє відокремлювати хибне, помилкове від вірного, правильного та здатна аналізувати, оцінювати предмет і пропонувати зразок вірного висловлювання, дії тощо (психологічний аспект).

Отже, критичне мислення це вид інтелектуальної діяльності людини, що спрямована на розуміння та осмислення отриманої інформації. Будучи особливою формою мислення, власне критичне мислення має свою цілеспрямованість, що зумовлена зібраною доказовою базою, роз'ясненням, пошуком альтернативних ефективних шляхів вирішення проблеми та проявляється як якість особистості, що включає в себе такі операції, як аналіз синтез, абстрагування, узагальнення, конкретизацію, оцінку, саморегуляцію, уміння інтерпретувати.

Зміст перелічених характеристик критичного мислення вказує на ту інтелектуальну площину, в якій воно є найбільш вживаним та важливим, а саме на площину різноманітних досліджень, вироблення та прийняття рішень, планування діяльності, вирішення задач різного спрямування, формування власної об'єктивної думки. Це дозволяє нам стверджувати, що розвиток критичного мислення у здобувачів освіти у процесі навчання в ЗВО сприяє і розвитку їх пізнавальної діяльності та професійних компетенцій. І тут важливо розуміти, що основою будь-якої компетенції виступають знання, уміння та навички, більшість з яких мають універсальний характер. Важливість прийняття рішення, вироблення власної думки, вирішення проблеми – це все те, з чим пересічна особистість стикається постійно у своєму повсякденному житті. Власне тому розвиток критичного мислення можна віднести і до компетенцій, що спрямовані на самовдосконалення особистості, адже воно сприяє вирішенню завдань як саморегуляції так і планування розвитку власної особистості. Наявність критичного мислення у студентів ЗВО здатне позитивно впливати на розвиток компетенцій і соціальної взаємодії. Критично мислячі студенти краще комунікують і співпрацюють з іншими, оскільки вміють слухати, аналізувати різні точки зору та аргументувати свою позицію. Це важливо для збереження єдності та взаємної підтримки у складні часи. У здобувачів освіти з

розвиненим критичним мисленням активізується прагнення та уміння бути об'єктивним, що, у свою чергу, здатне позитивно впливати на вирішення конфліктів, встановлення толерантних міжособистісних стосунків. Більше того, удосконалення особистості молодшої людини, яке зумовлене розвитком критичного мислення сприятиме не тільки механічному засвоєнню норм загальнолюдських моральних цінностей, але й їх розумінню та прийняттю, що у результаті і є фундаментом у формуванні гармонійної цілісної, стійкої до маніпуляцій особистості.

Зрозуміло, що підготовка кадрів процес трудомісткий, що відбувається як у вузівських аудиторіях так і під час виробничої практики. Цей процес вимагає застосування новітніх ефективних методик навчання, доцільність яких у кінцевому результаті визначатиме рівень кваліфікації майбутнього випускника ЗВО. Загалом традиційні методики передбачають спілкування викладача та студента, постійний контроль зі сторони викладача за навчальною діяльністю студента, за його засвоєнням навчального матеріалу. Тобто дієвість цього діалогу залежить від правильного вирішення викладачем таких завдань як: 1) постановка навчальної мети і, відповідно, зумовлена нею мотивація до навчання студентів; 2) здійснення передачі здобувачам освіти навчальної інформації певного змісту (лекції) та її інтерпретація у студентському викладі (семінари, практичні, лабораторні заняття), де за викладачем залишається право щодо вибору методик опрацювання навчального матеріалу; 3) контроль за знаннями та оцінювання знань студентів. Описана модель носить директивний характер, коли результат навчання розцінюється як передача суми знань за рахунок раціональної організації змісту навчального процесу самим викладачем.

У процесі використання нових інформаційних та інноваційних педагогічних технологій, методів навчання стало можливим змінити всю парадигму викладання-учіння. Відповідно до неї роль викладача передбачає не тільки діяльність із передачі знань, тепер викладач виступає керівником, ініціатором самостійної творчої діяльності студентів, стає своєрідним провідником-компасом у потоці найрізноманітнішої інформації, сприяючи при цьому самостійному виробленню у здобувачів освіти критеріїв та способів орієнтації, пошуку раціонального в інформаційному масиві.

До інтерактивних методів, що сприяють розвитку критичного мислення студентів в освітньому процесі ЗВО можемо віднести: методи проблемного викладу, Інсерт-метод, дискусії, кейс-стаді,

роботу в групах, метод мозкового штурму, метод есе-рефлексії, вікторини, сенкани, перевернуті лекції, інтелектуальні лабіринти, ділові ігри, проекти тощо. Тут сам процес передачі інформації побудований на принципі взаємодії викладача та студента. Він передбачає більшу активність здобувача освіти, його творче переосмислення отриманих знань. До прикладу, у процесі застосування методу кейс-стаді, студенти повинні самостійно приймати рішення та обґрунтовувати їх. Метод кейс-стаді, це метод навчання, під час якого студенти та викладачі беруть участь у безпосередньому обговоренні ділових ситуацій чи задач. Вдало підібрані кейси складають основу бесіди студентів під керівництвом модератора-викладача. Цей метод сприяє розвитку уміння аналізувати ситуації, оцінювати альтернативні рішення, удосконалює навички вирішення практичних завдань, озброює студентів варіантами виходів із проблемних ситуацій.

Інсерт-метод (у перекладі з англійської «інсерт» – інтерактивна система запису для ефективного читання та роздумів). Цей метод реалізується у кілька етапів і характеризується маркуванням тексту. Етапи інсерту відповідають трьом стадіям: виклик, осмислення, рефлексія. Предметною областю використання є: переважно науково-популярні тексти з великою кількістю фактів і відомостей. Стосовно лабораторних робіт, даний метод можна використовувати коли робота насичена невідомими термінами, що зустрічаються вперше, від розуміння яких безпосередньо залежить усвідомлення власне сенсу роботи. Метод сприяє розвитку аналітичного мислення, є засобом відстеження розуміння навчального матеріалу. Завдяки простоті його можна застосовувати по кілька разів, за бажанням викладача, коли студент не може сформулювати завдання, необхідні для вирішення того чи іншого питання. На наш погляд, прийом не втратить своєї ефективності, якщо при повторному використанні розбити його на частини-запитання і при ускладненні сприймання задавати їх студентам як звичайні запитання, що спонукають до дослідницької рефлексії, наприклад: «А якщо...?»; «Що таке...?»; «Знайдіть у тексті те, що суперечить вашим уявленням про явище, що вивчається?».

Загалом, слід відмітити, що всі методи та технології розвитку критичного мислення у студентів ЗВО є націленими на діалог як і з самим собою, так і з аудиторією. Активність учасників навчального процесу спрямована на сам предмет спілкування, а не на особистості, адже розвинене критичне мислення ґрунтується на думці, підкри-

плень аргументами та дозволяє різні трактування інформації. Критичне мислення замінює неточність, «розмитість» суджень ясністю, точністю, конкретністю та зрозумілістю вираження та трактування власних думок, тобто непослідовність, нелогічність, поверхневність суджень студентів змінюється послідовністю, логічністю, глибиною і незаангажованістю критичного мислення. Оскільки тут критичне мислення виступає як здатність особистості аналізувати інформацію з позиції логіки, різноманітних науково-обґрунтованих підходів та особистісного досвіду.

На сьогодні розроблено багато підходів щодо розвитку критичного мислення студентів. Його можна розвивати як цілеспрямовано – через різноманітні спецкурси, спеціальні заняття тощо, так і у процесі вивчення усіх освітніх компонент, обраної студентом освітньої програми. Це можна здійснювати: 1) шляхом використання різноманітних програм, передач, відео з метою аналізу об'єктивності інформації та її відповідності науковим законам; 2) через аналіз наукових, псевдонаукових коментарів, статей у ЗМІ чи на форумах інтернет-простору; 3) через рефлексію – спостереження та аналіз власних емоцій, оскільки саме емоції можуть спотворити адекватне сприйняття ситуації, тому варто зберігати об'єктивність у своїх рішеннях та не піддаватися емоціям; 4) шляхом використання аргументів та доказів, адже для того, щоб впевнено захищати свою позицію треба вміти застосовувати достовірні факти; 5) через розвиток власної ерудиції і т. д.

Висновки. Отже, розвиток критичного мислення це постійний процес, який потребує часу і зусиль як самого студента так і викладачів, задіяних до надання освітніх послуг. Тому розвиток критичного мислення у здобувачів освітніх послуг варто розглядати як пріоритетне завдання сучасного ЗВО. Студент повинен бути готовий до вирішення складних задач в сучасних умовах невизначеності та до прийняття продуманих рішень у його майбутній професійній діяльності. І основною умовою розвитку критичного мислення у студентів є як раз не передача конкретного запрограмованого об'єму знань, а саме стимулювання пізнавальної активності здобувачів освіти, критичного осмислення ними запропонованого їм теоретичного та практичного матеріалу з подальшим вдумливим відбором оптимальної, з точки зору функціональності та практичної доцільності. Тому впевнено можна стверджувати, що уміння своєчасно здобути інформацію та після її детального аналізу прийняти відповідне рішення є тим ключем, що відкриває двері успіху у кар'єрі та у

повсякденному житті сучасної людини. Сьогодні викристалізується нова парадигма в освіті націлена на максимальний розвиток здатності особистості до самореалізації та до самоосвіти через набуття та застосування навичок критичного мислення. Саме тому розвиток критичного мислення повинен стати стратегічним завданням безперервної освіти сучасної людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Варій М. Й. Загальна психологія.: підр. для студ. вищ. навч. закл./3-тє вид. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 1007 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) Уклад, і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
3. Дуткевич Т. В. Загальна психологія. Теоретичний курс. навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2016. 388 с.
4. Левківський М. В. Історія педагогіки: Навч. метод. посібник. Вид. 4-те, Київ: Центр учбової літератури, 2011. 190 с.
5. М'ясоїд П. А. Загальна психологія: Навч. посіб. 3-тє вид., випр. Київ: Вища шк., 2004. 487 с.
6. Пометун О., Гупан Н. Методика розвитку критичного мислення учнів ліцею на уроках історії: методичний посібник. Київ, 2021. 250 с.
7. Терно С. О. Критичне мислення-сучасний вимір суспільствознавчої освіти. Запоріжжя: Просвіта, 2009. 268 с.
8. Тестова практика Watson Glaser 2024: практичні тести та навчальний посібник. URL: <https://www.jobtestprep.co.uk/watson-glaser-sample-questions> (дата звернення 20.07 2024).
9. Ткаченко О. А. Основи самостійного вивчення курсу «Психологія»: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів спеціальності «Хореографія». Кривий Ріг: КПІ ДВНЗ КНУ ТОВ ВНП «Інтерсервіс», 2015. 244 с.
10. Cosgrove R. Critical thinking in the Oxford tutorial: a call for an explicit and systematic approach. *Higher Education Research & Development* .2011. Vol. 30, No. 3, June. P. 343–356. DOI: 10.1080/07294360.2010.487259. URL: <https://www.aku.edu/ctl/resources/Documents/Critical%20thinking%20in%20the%20Oxford%20tutorial%20a%20call%20for%20an%20explicit%20and%20systematic%20approach.pdf> (дата звернення: 24.05.2024).
11. Elder L., Paul R. The Miniature Guide to Critical Thinking: Concepts and Tools. 24 p. URL: https://www.ubiquityuniversity.org/wp-content/uploads/2018/02/Concepts-_-Critical-Thinking-HandbookTools-Ubiquity-University.pdf (дата звернення: 16.07.2024).
12. Glaser E.M. An Experiment in the Development of Critical Thinking. Teachers College, Columbia University, 1941. 212 p.
13. Halpern, D. F. Teaching critical thinking for transfer across domains: Disposition, skills, structure training, and meta-cognitive monitoring. *American Psychologist* 1998. 53(4), P. 449–455. URL: https://eipd.dcs.wisc.edu/non-credit/LAAS-nonDEPD/LMOWS/LMOWS_6500_Leadership/hypothesis%20readings/M3/Halpern%20Critical%20Thinking%201998.pdf (дата звернення: 24.05.2024).
14. Halpern D. Thought and knowledge: an introduction to critical thinking. Taylor&Francis, 2014. URL: https://ia801301.us.archive.org/9/items/Thought_and_Knowledge_An_Introduction_to_Critical_Thinking_by_Diane_F_Halpern/Thought_and_Knowledge_An_Introduction_to_Critical_Thinking_by_Diane_F_Halpern.pdf (дата звернення: 16.07.2024).
15. Keith E. Stanovich, Richard F. West. On the Relative Independence of Thinking Biases and Cognitive Ability. April 2008, *Journal of Personality and Social Psychology* 94(4): P. 672–695. URL: (PDF) On the Relative Independence of Thinking Biases and Cognitive Ability (researchgate.net). (дата звернення: 16.07.2024).
16. Robert J. Sternberg, Henry L. Roediger, Diane F. Halpern Critical Thinking in Psychology. Cambridge University Press, 2007. URL: https://books.google.com.ua/books?id=3mA9NPAgWR0C&pg=PA15&hl=uk&source=gbs_toc_r&cad=2#v=onepage&q&f=false (дата звернення: 16.07.2024).
17. Sumner, W. G. Folkways: A Study of the Sociological Importance of Usages, Manners, Customs, Mores, and Morals / W. G. Sumner. Boston, Ginn and Co, 1906. 692 p. URL: <https://archive.org/details/folkwaysstudyofs00sumnuoft/mode/2up> (дата звернення: 13.07.2024).
18. Watson-Glaser Critical Thinking Appraisal URL: <https://www.jobtestprep.co.uk/free-watson-glaser-practice-test> (дата звернення 20.07 2024).

REFERENCES

1. Varii M. Y. (2009) Zahalna psykhohohiia.: pidr. dlia stud. vyshch. navch. zakl./3-tie vyd. [General psychology.: subd. for students higher education acc./3rd ed.] Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury. 1007 p. [in Ukrainian].
2. Busel V. T. (2005) Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (z dod. i dopov.) Uklad, i holov. red. V. T. Busel. [A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language (with additions). Introduction, and head. ed. V. T. Busel] Kyiv.; Irpin: VTF «Perun». 1728 p. [in Ukrainian].
3. Dutkevych T. V. (2015) Zahalna psykhohohiia. Teoretychnyi kurs. navch. posib. [Theoretical course. training manual] Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury. 388 p. [in Ukrainian].
4. Levkivskyy M. V. (2011) Istoriia pedahohiky: Navch. metod. posibnyk. Vyd. 4-te. [History of pedagogy: Teaching methods. manual. Kind. the 4th] Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury. 190 p. [in Ukrainian].
5. Miasoid P. A. (2004) Zahalna psykhohohiia: Navch. posib. 3-tie vyd., vypr. [General psychology: Teaching. manual 3rd ed.] Kyiv: Vyshcha shk. 487 p. [in Ukrainian].

6. Pometun O., Hupan N. (2021) *Metodyka rozvytku krytychnoho myslennia uchniv litseiu na urokakh istorii: metodychnyi posibnyk*. [Methodology for the development of critical thinking of lyceum students in history lessons: methodical guide] Kyiv. 250 p. [in Ukrainian].
7. Terno S.O. (2009) *Krytychne myslennia-suchasnyi vymir suspilstvoznnavchoi osvity*. [Critical thinking is a modern dimension of social science education] Zaporizhzhia: Prosvita. 268 p. [in Ukrainian].
8. *Testova praktyka Watson Glaser 2024: praktychni testy ta navchalnyi posibnyk (2024)* [Watson Glaser 2024 Practice Tests: Practice Tests and Study Guide] URL: <https://www.jobtestprep.co.uk/watson-glaser-sample-questions> [in Ukrainian].
9. Tkachenko O. A. (2015) *Osnovy samostiinoho vyvchennia kursu «Psykhohohiia»: navchalnyi posibnyk dlia studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv spetsialnosti «Khoreohrafiia»*. [Basics of independent study of the course «Psychology»: a study guide for students of higher educational institutions majoring in «Choreography»] Kryvyi Rih: KPI DVNZ KNU TOV VNP «Interservis». 244 p. [in Ukrainian].
10. Cosgrove R. (2011) Critical thinking in the Oxford tutorial: a call for an explicit and systematic approach. *Higher Education Research & Development*. Vol. 30, No. 3, June. P. 343–356. DOI: 10.1080/07294360.2010.487259. URL: <https://www.aku.edu/qtl/resources/Documents/Critical%20thinking%20in%20the%20Oxford%20tutorial%20a%20call%20for%20an%20explicit%20and%20systematic%20approach.pdf>
11. Elder L., Paul R. (2018) *The Miniature Guide to Critical Thinking: Concepts and Tools*. 24 p. URL: https://www.ubiquityuniversity.org/wp-content/uploads/2018/02/Concepts-_-Critical-Thinking-HandbookTools-Ubiquity-University.pdf
12. Glaser E.M. (1941). *An Experiment in the Development of Critical Thinking*. Teachers College, Columbia University. 212 p.
13. Halpern, D. F. (1998) Teaching critical thinking for transfer across domains: Disposition, skills, structure training, and metacognitive monitoring. *American Psychologist*. 53(4), P. 449–455. URL: https://eipd.dcs.wisc.edu/non-credit/LAAS-nonDEPD/LMOWS/LMOWS_6500_Leadership/hypothesis%20readings/M3/Halpern%20Critical%20Thinking%201998.pdf
14. Halpern D. (2014) *Thought and knowledge: an introduction to critical thinking*. Taylor&Francis. URL: https://ia801301.us.archive.org/9/items/Thought_and_Knowledge_An_Introduction_to_Critical_Thinking_by_Diane_F._Halpern/Thought_and_Knowledge_An_Introduction_to_Critical_Thinking_by_Diane_F._Halpern.pdf
15. Keith E. Stanovich, Richard F. West (2008) On the Relative Independence of Thinking Biases and Cognitive Ability. April, *Journal of Personality and Social Psychology* 94(4): P.672-695. URL: (PDF) https://www.researchgate.net/publication/228111111_On_the_Relative_Independence_of_Thinking_Biases_and_Cognitive_Ability
16. Robert J. Sternberg, Henry L. Roediger, Diane F. Halpern (2007) *Critical Thinking in Psychology*. Cambridge University Press, URL: https://books.google.com.ua/books?id=3mA9NPAgWROC&pg=PA15&hl=uk&source=gbs_toc_r&cad=2#v=onepage&q&f=false
17. Sumner, W. G. (1906) *Folkways: A Study of the Sociological Importance of Usages, Manners, Customs, Mores, and Morals*. Boston, Ginn and Co. 692 p. URL: <https://archive.org/details/folkwaysstudyofs00sumnuoft/mode/2up>
18. *Watson-Glaser Critical Thinking Appraisal (2024)* URL: <https://www.jobtestprep.co.uk/free-watson-glaser-practice-test>